

J. Horváth Tamás

"Szent Erzsébet asszony életéről
emlékezünk sok jó tételéről"

Túlzás-e azt állítanunk, hogy Árpád-házi Szt. Erzsébet az egyetlen igazán világhírű magyar asszony? Tudunk-e olyan nevet mondani, akit nála jobban ismernének például a kettős amerikai földrészen? A róla elnevezett kórházaknak és templomoknak se szeri, se száma. Ha összeszámálnánk, vajon Kossuth Lajosnak vagy Erzsébetnek áll-e több szobra szerte a világon, mit tapasztalnánk? Ha közvélemény-kutatást végeznénk például Francia- vagy Olaszországban, kérdezve, ki volt Szt. István, Mátyás király vagy Zrínyi Ilona, feleannyian sem tudnának e háromról annyit mondani, mint az egyetlen Szt. Erzsébetről. De helyesek-e a róla szóló ismereteink? Vajon úgy ismerjük-e őt, mint aki és ami valóban volt?

Ósi, Szt. Erzsébetről szóló egyházi énekünk kiválóan alkalmas arra, hogy gondolatainkat köréje csoportosítsuk.

*„Születék Erzsébet jó órában
Királyi atyától székes várban.”*

Egyházi énekeink – akárcsak maga a Biblia – nem történettudományos igénnyel írt versek. Az első sor sem asztrológiai szempontból értékelendő. A költő itt talán csak arra akart utalni, hogy olyan nagy szentek, mint Erzsébet csak „jó órában” jöhettek a világra: az ő születésük tette az órát jóvá. Más kérdés az, hogy a német irodalomban és a Szt. Erzsébet életét ábrázoló, 1420-ból származó lübecki festménycikluson szerepel egy Klingsor nevű erdélyi szász dalnok, aki Hermann türingiai örgróf udvarában 1207. júl. 7-én hírül adja Erzsébet születését. De nemcsak ezt, hanem azt is, hogy Erzsébet Türingia dicsősége lesz. Ez a jóslat egyébként nem található a Szt. Erzsébettel foglalkozó legkorábbi írásokban. Először Theodoricus Thuringus¹ 1289-ben befejezett legendájában szerepel.

Énekünk „székes várról” beszél. Aligha hihe-tő, hogy a Sárospatakon megtalált, a katolikus templomtól néhány méterre fekvő vártorony „székes”, azaz olyan vár volt, ahol az ítélkezések során használt királyi trónszék állt. Igazi székes vár Esztergom, Pozsony, Székesfehérvár vagy Óbuda lehetett II. András idejében. Akár székes vár volt Patak, akár nem, van egy, az idézett éneknél korábbi tanú, aki szerint Erzsébet Sárospatakon született. Szalkai László (1475-1526) pataki diák és később a mohácsi csatában elesett esztergomi érsek 15. sz. végi feljegyzése szerint Sárospatakon ünnepélyesen egyetlen Árpád-házi szent ünnepét ülték meg az ő idejében: Erzsébetét. Tegyük hozzá: az ünnepelés előmozdítója az akkor Sárospatakon jelentős Ferenc-rendi közösség is lehetett. Itt jegyzem meg, hogy Boldog Jacobus de Voragine dominikánus szerzetes és genovai érsek a középkorban rendkívül elterjedt legendagyűjteményében (Legenda Aurea), amely az év egyes napjain ünnepelt szentek legendáit jan. 1-től dec. 31-ig ünnepeik sorrendjében közli, csak egy magyar szent, Erzsébet legendája szerepel, nov. 19-én.

Érdekesebb és hasznosabb a 13. sz. első három évtizedét a nagy történelem egy órájának tekinteni, és körülnézni, mi is történt ekkor Európában.

A század második évtizedében alakultak a Szt. Ferenc példáját és szabályait követő rendek. Ugyanakkor, 1216-ban alakult a prédikálók rendje, akiket alapítójukról domonkosoknak ismerünk. III. Ince pápasága a jó és szellemi értelemben vett pápai hatalom fénykora volt. Az ő idejében, 500 püspök és 800 apát részvételével tartott IV. lateráni zsinat egyike a legjelentősebbeknek. (Az át-lényegülés tanának megfogalmazása, az évenkénti húsvéti gyónás és áldozás elrendelése.) Megkezdődött az egyetemek elszaporodása Európában. De ami talán a leglényegesebb, ez a kor a fényvel átjárt gótikus katedrálisok kora. Egyszóval elérkeztünk a középkor delelőjéhez.

¹ Theodoricus de Apolda, Dietrich von Apolda néven is ismert erfurti domonkos rendi szerzetes

*„Mikor kezdett szólani nevedvén,
Első Jézus szent neve vala nyelvén.”*

Honnan, mely forrásból veszi a himnusz ismeretlen költője ezt az állítást? Vajon melyik szent legendájából vette át ezt a kedves motívumot? Persze, mint sok hasonló esetben, a költő egy lényeges dologra rátapint. Mit is mond röviddel Erzsébet halála – 1231. november 16-a – után gyerekkori játszótársnője, Guda az őt kihallgató, püspökökből és apátokból álló pápai bizottságnak?

„...boldog Erzsébet, Tűringia egykori őgrófnéja, a magyar király leánya fiatal korában a valóságosságra törekedett. Fogadalmát és cselekedeteit mind a játékos, mind a komoly dolgokban Istenre irányította. Öt éves korában, amikor a betűket egyáltalán nem ismerte, gyakran leborult az oltár előtt. Kinyitotta maga előtt, mintha imádkozna, a zsoltároskönyvet. Érezve ennek üdvös voltát, titokban gyakran térdet hajtott.”

Guda esküvel megerősített vallomása szerint mintegy 5 éves korában lett Erzsébet játszótársa, és a megözvegyült Erzsébetet Marburgba is elkísérte. Egyébként ezt a kihallgatási „aktát” ma Libellus néven ismerjük.

*„Szegényeknek egyszer télidőben
Alamizsnát hordott kötényében
Mikor atyja korholá, ő szavára
Kenyérből csupa friss rózsa vála.”*

Ennél a szerfelett problematikus versszaknál hosszabban el kell időznünk. II. András királyunk aligha vonta felelősségre a 4 évesnél fiatalabb Erzsébetet a szegényeknek vitt kenyér miatt, de férje, Lajos őgróf sem, aki (kivételes középkori eset!) szerelemmel szerette a feleségét és számos karitatív vállalkozásában maga is támogatta. A rózsacsoda nem szerepel Theodoricus Thuringus részletes életrajzában sem. Ugyanez áll az ún. „Arany Legendára” is. Ez a csoda az ugyancsak magyar származású portugáliai Szt. Erzsébet legendájából került át később nagynénje legendakincsébe.

A mondottak alapján érdemes a középkori legendák igazságtartalmának és tartalmi változásáiknak, fejlődésének a kérdésével foglalkozni. Súlyos kérdés ez annak, aki nem szívesen utal min-

den középkori életleírást a fantázia-szülte és valótlan mesék világába. Mit tartunk tehát a legkorábbi feljegyzésekben már szereplő, de természettudományos alapon nem magyarázható események közül igaznak, mit ne? Ez a kérdés teszi számomra olyan izgalmassá a Szt. Erzsébettel foglalkozó korai írások olvasását és egymás közötti összehasonlítását. A mintegy 130 csodaleírás, amely a szentté nyilvánítás irataiban fennmaradt, a középkori élet megannyi miniatúrája: a szörnyűbbnél szörnyűbb betegségek és nem egyszer humoros helyzetek leírása.

A fent idézett szöveg – Guda és a másik három társnő vallomása – akta, protokoll. Már kilenc hónappal Erzsébet halála után, 1232 augusztusában pápai rendelkezés alapján püspökök és apátok vezetése alatt álló bizottság ült össze Marburgban, hogy olyan tanúkat hallgassanak ki, akik Erzsébetet személyesen ismerték. Lehet, hogy tettek fel nekik kérdéseket, amelyeket nem jegyeztek föl, de lényegében hagyták a tanúkat beszélni. Ezért nincs rendszer a mondottakban. Néhol kusza gondolatok, ismétlések fordulnak elő. Az írnokok nem művészei a latin nyelvnek, hanem jobbrosszabb mesteremberei. Ráadásul a vallomásttevők – akár Erzsébet társnői, akár a csodás módon gyógyultak – németül beszéltek. Tehát az írnok a szöveg fordítója is volt. – Az így készült szövegeket az írnokoknak le kellett tisztázniuk, belőlük több másolatot készíteniük. Egyik ilyen leírás egy füzetkébe – quaternulus² – került, amelyet a Marburgban megtelepült német lovagrend – talán Ulrich perjel személyesen – őrzött. Megtörtént a szentté-nyilvánítás. A pápa személyesen állította össze az új szent miséjének a szövegét. Németország, sőt Európa kolostoraiban elkezdtek az új szentet tisztelni. Ehhez azonban példaadó életéről és haláláról szerkesztett, olvasható szövegre volt szükség. A művelt, klasszikus latin auktorokat is ismerő szerzetesek ízlésének ezek a sebtiben összeírt, rossz stílusú tanúvallomások nem feleltek meg. Ráadásul semmit sem tartalmaztak abból, hogyan kapcsolódnak Erzsébet kijelentései, tettei Krisztus és a nagy szentek példájához, az evangéliumok tanácsaihoz és parancsaihoz. Márpedig éppen az evangéliumi tanácsok – a szegénység, a szüzesség, a tisztaság, az engedelmeség

² Libellusként is emlegetik az irodalomban. A továbbiakban így is idézzük.

– követése volt a szerzetesi élet tengelye. A szentek életrajzának – az olvasmányoknak – ezekre kellett példát adnia, mégpedig „szerkesztett” alakban, tűrhető latinsággal.

Úgy tűnhet, hogy ezen elvek figyelembevételével a legendaírók szabadjára engedték képzelőtehetségüket és mai újságírók módjára „költöttek”. A fontos csak az volt, hogy az olvasmány érdekes legyen. Minden bizonnyal akadtak ilyenek is. Eziránt nincs kétségem. De így áll-e a dolog a mi esetünkben is, és ha nem, hogyan is áll? Fentebb említettem, hogy Erzsébet négy társnőjének a pápai bizottság előtt tett vallomását valószínűleg több példányban lemásolták. Ezekből egyet a Marburgban megtelepedett német lovagrend kapott. Náluk is felmerült az anyag rendezésének az igénye. Ezért megkérték Caesarius de Heisterbachot, a neves legendaírót és cisztercita perjelt, hogy írja meg Erzsébet élettörténetét. A középkori emberről azt gondoljuk, hogy alázatosságból mindenkor névtelen akart maradni. Nos, Caesarius az általa megírt élettörténet kísérő levelében nemcsak a legkedvesebb Ulrich perjelt, a címzettet nevezi nevén, hanem „Christianus szerzetesünket” is, aki a négy szolgáló vallomását tartalmazó füzetkét elhozta neki. Azt a füzetkét, amelyben Erzsébet (szent) életvitele „breviter et simpliciter notata erat”, azaz röviden és egyszerűen fel volt jegyezve, hogy azt – mint írja – „redigere vellem in hystoriam”, azaz „történetté, életrajzzá szerkeszem”.

Mit tett Caesarius? Először is terjedelmes bevezetést írt Erzsébet szellemi és testi származásáról számos ó- és újszövetségi utalással. Itt azt éppen csak megemlítem, hogy Gertrudis királyné és fivérei, Ekbert bambergi püspök és Berthold kalocsai érsek majd aquileiai pátriárka személyét illetően maximális jó irányú elfogultságról tesz bizonyosságot. Itt biztosan nem érdeklődött kellően tanúknál. Királynéknak és püspököknek „hivatalból” jó és rendes embereknek kellett lenniük, különösen, ha azok olyan kiváló valakinek, mint Erzsébet a legközelebbi felmenő rokonai.

Érdekesebb, hogy Caesarius egyszerűen csak mássolni kezdi Guda vallomását, mégpedig úgy, hogy kisebb stiláris javításokat, kiegészítéseket végez a szövegen. Ezt megbízóinak meg is írja. Mivel Guda vallomása főként Erzsébet gyermekkorát tartalmazza, Caesarius eleget tesz annak az igénynek,

amely más legendaíróknál is felmerül, ti. hogy valamilyen szempont szerint szakaszokra ossza a szent életét – a kolostori felolvasások számára.

A Libellusban Guda vallomását Isentrudis követi, aki nem gyermekkori játszótársa, hanem udvarhölgye volt Erzsébetnek. Miután Guda tanúvallomását idézte, Caesarius megszakítja Libellus tanúinak idézését és két olyan személyt ír le, aki – Erzsébet életében fontos szerepet játszott.

Az első (4. szakasz) Marburgi Konrád mesetert, Erzsébet lelki vezetőjét „vir admodum literatus et in praedicatione famosissimus” – nemcsak rendkívül művelt, nagy szónoki készségű férfiúnak, hanem a bűnök legszenvedélyesebb üldözőjének, a tirannusok és az eretnekek rémének írja le. Ő tudósít eme rettegett férfiú és társa, a ferences Gerardus testvér haláláról. Marburgi Konrád mester minden valószínűség szerint világi pap volt, aki a „praedicator verbi Dei” címet viselte. Szinte érthetetlen, hogyan rendelkezett akkora – nyilvánvalóan a pápától közvetlenül kapott – hatalommal. Akárcsak Gertrudis királyné és fivérei esetében, Caesarius itt is rendkívül jóhiszemű. Egy szót sem veszteget arra, hogy Konrád Szt. Erzsébet halála után szinte patológikus eretneküldözővé vált. Valóban nem kímélte a nagyurakat sem. Egyiküknek sikerült tisztáznia magát az eretnekséget vizsgáló királyi bíróság előtt. Ennek ellenére nem érezte magát többé biztonságban. Orgyilkosokkal megölette Konrádot. Gerardust csak azért ölték meg vele együtt, mert testével védelmezte mesterét.

A Lajos őrgróffal foglalkozó 5. szakasz – amely teljes egészében Caesarius műve – két említésre méltó epizódot tartalmaz. Az egyiket Theodoricutól, Trier tiszteletreméltó érsekétől hallotta Caesarius, akinek Lajos őrgróf mondhatta el. A házaspár az ágyban beszélgetett éjjel és a beszélgetésben Erzsébet arról ábrándozott, hogy szívesebben élne szegényen Lajossal mint 200 juh tulajdonosával és pásztorával. Erre Lajos „nevetve és (Erzsébet) egyszerűségét dicsérve” azt válaszolta, akinek 200 juha van, az már nem szegény.

Vajon a másik, igen finom lélektani megfigyelést mutató történetet is a trieri érsektől tudta-e meg Caesarius? Ez a szövegből nem derül ki. Lajos istenfélelemből illetve feleségéhez fűződő szeretetből nem akart hűtlen lenni. Udvaroncai egyszer azt kérdezték tőle: „Domine, cur non fa-

citis, sicut ceteri principes et nobiles?” „Uram, miért nem teszed azt, amit az összes többi fejedelem és nemes tesz? Ritkán lehetsz úrnőnkkel, ifjúságodban nehéz megtartóztatni magadat, miért nem élsz hát lányokkal?” Ő erre hallgatott. Amikor szavaikat egy idő után megismételték, felindultan válaszolt: „Uraim, ha meg akartok maradni kegyeimben, ne említsétek még egyszer ezt a dolgot. Van feleségem, meg akarom őrizni iránta hűségemet.” A legendaíró Caesarius ezután csak röviden említi az Eisenachban rendezett passiójátékokat, amelyeken Lajos „nagy odaadással” vett részt. Majd elbeszéli a keresztes hadjárat során Itáliában bekövetkezett halálát.

Kontuly Béla: Szent Erzsébet c. képe 1952-ből

Nagyon messzire kerültünk a rózsacsodától. Mielőtt azonban az idézett versszak lényegesebb részére, Erzsébet alamizsnálkodására térnénk, hadd említsem meg: Caesariusnál még a második legkedveltebb csoda leírását sem találjuk: azt, hogyan változott át a férje ágyába fektetett fekélyes vagy leprás koldus a keresztre szegezett Üdvözítővé, a szobába kardcsörtetve érkező Lajos őrgórf nagy meglepetésére. Ezeket a fantáziaszülte jeleneteket egyébként Jacobus de Voragine 1260 táján írott „Aranylegendája” sem tartalmazza. A Libellusban viszont a következő szöveg olvasható:

„Ugyancsak még a világi dicsőség állapotában egy rettenetes kinézetű beteg koldust, akinek a feje volt beteg, titokban befogadott. Saját kezével vágta le szörnyű haját úgy, hogy fejét az ölébe hajtotta, azután – mivel az emberek tekintetét el akarta kerülni – fallal körülvett kertjének rejtekében megmosta a fejét. Ezen, amikor a szolgálók meglepték, nevetett.” – Nyilvánvalóan ez alapozta meg a magyar legendákból ismert történetet. Az viszont tény, hogy a szenvedő szegény betegben az Üdvözítőt látni és ápolni ősrégi, az evangéliumok leírásaiban gyökerező keresztény hagyomány.

„Mindenét elosztá szegényeknek,
Alamizsnát adván mindeneknek.”

Kezdjük talán azzal, hogy itt énekünk az alamizsna, a szeretetből adott adomány szót másodszor, a jótékonykodás tényét harmadszor említi. Eszerint egyházi énekünk szerzője igenis tisztában volt azzal, melyik volt Erzsébet legfőbb erénye.

Emberi szempontból talán valóban ez volt a legfőbb erénye. Vagy van más szempont is?

A „reális szocializmus” Európában ugyan kimúlt, ettől függetlenül századunk a „szociális megszállottság” százada maradt. Ennek alapján minden ok megvan Szent Erzsébetünk nagy népszerűségére. Mivel létezhet más szempont is, azért tanulságos az 1283-ban meghalt Magdeburgi Szt. Mechtild könyvéből a következő kis szakaszt idézni. Ez a nagy misztikus szent azt kérdezte az Úrtól, hogyan lehetett Erzsébetet olyan gyorsan szentté avatni, hiszen csak nemrégiben temették el. Idézem: „*Ezt Urunk megmagyarázta nekem mondván: 'Jó, ha a hírnökök gyorsan jönnek. Erzsébet hírnök, akit a várakban ülő bűnös asszonyokhoz küldtem. Ezeket a szemérmelenség úgy emésztette, a gőg és a hiúság úgy uralkodott rajtuk, hogy jogosan a szakadékba kellett volna zuhanniuk. Néhány asszony követte a példáját, már amenynyire tudta.'*” – Kellemtlen figyelmeztetés korunkban, amikor azt gondoljuk, hogy elég a szociális megszállottság jegyében „valamit” tennünk a rászorulókért.

Térjünk vissza a legrégebb tanúvallomásokra. Az előbbi témához kapcsolódik az egyik udvarhölgy vallomása, amely szerint Erzsébet, a hozzá érkező világi asszonyokat „mintegy prédikálva” az erények követésére buzdította.

A még „világi életében” beteg koldust ápoló Erzsébetről fentebb szoltam. Ugyanebben az életszakaszában, tehát férje életében és vele egyetértésben több kórházat és egy árvaházat alapított. Ezekkel kapcsolatban idézem a Libellusból Isentrudis vallomásának egyik részletét:

„Annak az igen magas várnak az aljában, ahol lakott” (Wartburg!), „volt egy nagy ház, ahova több beteget elhelyezett, akik általános alalmazására nem számíthattak. Ezeket a le- és felmenetel nagy nehézségeivel nem törődve többször naponta meglátogatta. Vigasztalta őket, beszélt velük a türelemről és a lélek üdvéről. Mindenben teljesítette egyenként a kívánságukat, még az ékszereit” (ornamenta) „is eladta, hogy táplálni tudja őket. Noha bárhol másutt a rossz levegőt nem tudta elviselni, a betegeknek még a nyári melegben keletkező bűzét – amelyet még a szolgálók is nehezen és morogva is alig tűrtek el – minden borzadás nélkül vidáman elviselte, saját kezével ápolta és fátylával arcukat, a szájukból és orrlyukaikból kifolyt nyálat, váladékot letörölte.” Majd így folytatja: *„Ezek mellett, ugyanabban a házban sok szegény gyermeket is tartott, akiket jól ellátott, annyira jóságosan és kedvesen tartózkodott a körükben, hogy mindannyian anyának szólították. Mihelyt belépett a házba, odaszaladtak hozzá és körülvették. Ezek között a rüheseket, betegeket, gyengéket de a nagyon piszkosakat és deformáltakat különösen szerette, a fejüket kezével megérintette, őket a keblére vonta.”*

Isentrudis vallomása további részében a holtak eltemetése és egyéb irgalmassági cselekedetek végzése, a szegények istápolása terén megnyilvánuló buzgóságáról szól. Az elbeszélésbe belemelegedve ez a mondat szalad ki száján: *„Egyszer egy titkos helyen meg akart egy tehenet fejni, hogy valamely tejet kérő szegény étvágát kielégítse, de a szemtelen tehen nem tűrte.”*

Itt éppen csak megemlítem a nagy türingiai éhség idején a gabonaosztásban kifejtett buzgóságát. Ugyanez áll a holtak eltemetésére, és arra, hogy számos keresztanyaságot vállalt szegény embereknél, mert ezen a jogcímen segíteni akart rajtuk.

Kevésbé ismert és értékelt különös „éhség-sztrájkja”. Marburgi Konrád tanácsára hallgatva csak mímelte az evést férje asztalánál, ha tudta, hogy az ott felszolgált ételek jogtalan szerzés ré-

vén kerültek az őrgrof udvarába. Azt hiszem, itt a Szt. Erzsébettel és korával való foglalkozásnak ismét egy érdekes „melléktermékére” bukkanunk. Egyrészt felmerül a kérdés, hogyan is szabályozta a középkor joggyakorlata a földesúri tizedeket. Másrészt kérdezhetjük: az állítólag szigorú és egyseges erkölcséről, máig élő, ható teológusairól híres 13. század földesurai hogyan kezelték erkölcsi alapon ezt a kérdést. Ebből a szempontból is érdekes Isentrudis vallomásából Lajos őrgroftól idézni. Amikor ugyanis Erzsébet és három szolgálója kérte, ne nehezteljen azért, amiért a jogtalanul „rekvirált” ételekből nem esznek, Lajos így válaszolt: *„Magam is szívesen ezt tenném, ha családom és mások ellenkezésétől nem félnék. Mindamellett saját helyzetemről az Úr segítségével rövidesen másként rendelkezem.”*

A Libellusból azt már nem tudjuk meg, hogyan is rendelkezett az őrgrof. Azt hiszem, mindezeket hallva ma is csodálattal adózhatunk ennek a magyar fiatalasszonynak. Nem állunk egyedül. Tudniillik Theodoricus Thuringus is csodálta őt. Legendájának 6. könyvében költői elragadtatással szólítja meg:

*„Bizalommal szólok most Hozzád,
ó nemes és szent úrnő!*

Ki vagy Te Erzsébet, mit tettél királylány?

*Miért szennyezted be magadat
ezek által a hitványak által?*

*Miért ölelted át a semmirekellőket,
miért vetted meg a palotákat,
és szereted a kunyhókat?
Esedezem, felelj nekem!”*

Ő szólt: *ne csodáljál engem, / mindezeket nem én teszem. / Isten működik énbennem, / kegyelme teszi ezt velem. / Műveim nem hitványságok, / Isten teszi e csodákat. / Azok biz’ nem rosszaságok, / de erkölcsi orvosságok. / Ne merd szemétnék nevezni, / azt, mi szived megszenteli. / Palotákat megvettem, / égi országot kerestem. / Olyan életet szerettem, / melyet megvetettnek vélttem, / és ha még hitványabb lenne, / nagyobb kedvem telne benne. / (Csak a meredek út visz be / a legteljesb dicsőségbe.)*

*„Hogy kivették özvegyen jóságából,
Mégis jót tett másokkal fonásából.”*

Ez a két sor is sok magyarázatra ad okot a korai, 13. századi vallomások, életrajzok fényében.

Főképpen a magyar legendák – talán aktuális politikai okokból osztrák ill. németellenes élel – szerették Erzsébet túringiai örgrófi családjához fűződő viszonyát eltorzítva bemutatni. Ennek persze megvan a valós alapja: jótékonykodásában volt jócskán túlzás. A forrásokból olyasmit olvasunk ki, hogy férje a szigorú aszkéta, sőt fanatikus Marburgi Konrád mestert azért bízta meg Erzsébet lelki vezetésével, hogy túlzásait megfelelő mederbe terelje.

Eléggé mértékadónak tekinthető vélemények szerint Wartburgból Erzsébet saját elhatározásából távozott, bár furcsa életmódja és nézetei helyzetét sógorai körében erősen megnehezítették. Arról is keveset szoktak a modern életleírások ill. legendák szólni, hogy – mint a keresztes hadjáratban meghalt főnemes özvegyének –, Erzsébetnek előjogai voltak, és kifejezetten a pápa védelme alatt állt. Ifjabbik sógorának, Konrádnak a német lovagrend későbbi nagymesterének a szentté avatás körül szerzett érdemei ebben az időpontban még nem érvényesülhettek. Konrád csak később „tért meg”.

Bizonyos utalások a legendákban úgy is értelmezhetők, hogy a kidobás vagy kiűzés Marburg várából történt, és ezért az ottani vazallusok, esetleg a magyar fogalmak szerinti „várispán” lett volna felelős.

Az idézet második sora egy magyar vonatkozásra hívja fel a figyelmet. Pavia vagy Pania ispán marburgi látogatásáról van szó. II. András nagy kísérettel küldte comesét Marburgba. – Pray György a Theodoricus Thuringus általa kiadott legendájának jegyzetében úgy véli, ez nem más mint a „pan=bán” latinositott változata, és a küldött valójában Dursacus horvát és szlavón bán lehetett. Amikor a bán látta, hogy Erzsébet fon, keresztet vetett magára („se benedixit”), és azt mondta, még sohasem lehetett hallani, hogy egy királylány font volna. – Erzsébet nem volt hajlandó visszatérni Magyarországra.

*„Boldog szent halálán örülének
Az angyalok, s szépen éneklének,
Háza felett daloló madárképben
Dícsérték a jó Istent nagy szentjében.”*

A haldokló Erzsébet hajléka fölött daloló különleges madarakról valóban a legrégebb források is tudósítanak. E különleges jelenség kapcsán foglalkoznunk kell Szt. Erzsébet misztikus, azaz istenélményeivel.

Ezt annál szívesebben teszem, mert tapasztalatom szerint ezeket a mai életrajzírók meglehetősen elhanyagolják. Szóljon itt ismét Isentrudis, a koronatanú:

„A nagybőjt valamelyik napján térdelve és a falhoz támaszkodva rendkívül hosszú ideig szemét az oltárra szegezte. Azután, miután szerény lakására hazament és kevés ételt vett magához, mivel igen gyenge volt, elkezdett verejtékezni. Fejét a falhoz támaszkodó Isentrudis ölébe hajtotta. Az említett szolgálókön kívül mindenkit kiküldött. Tágra nyitott szemét az ablakra függesztette, majd elkezdett édesen nevetni, arcát nagy öröm töltötte el. Hosszabb idő elteltével becsukta a szemét és sok-sok könnyet ontott. Azután rövid időre kinyitotta a szemét, ismét boldogan nevetett, mint az előbb, ebben a szemlélődésben feküdt egészen a kompletórium idejéig, majd csukott szemmel sírva majd pedig nyitott szemmel nevetve, de sokkal hosszabban, boldogságban. Miután jó-ideig hallgatott, ezekben a szavakban tört ki:

‘Igen Uram, Te velem akarsz lenni, és én Veled akarok lenni, és sohasem akarok Tőled elszakadni.’ Isentrudis kérlete, mondja meg, kivel beszélt. Erzsébet vonakodott, majd hosszas kérélésre ezt mondta: „Nyitva láttam az eget és az én édes Uramat, Jézust láttam, aki hozzám hajolt és az engem körülvevő különféle szorongatásomban vígasztalt. Amikor láttam, nevettem, amikor azonban elfordította az arcát, mintha vissza akarna menni, sírtam. Akkor megkönyörült rajtam, újra visszafordította az arcát és azt mondta: ‘Ha velem akarsz lenni, én veled leszek.’ Azt válaszoltam neki, amit előbb mondtam.” Isentrudis arra kérte, mondja el, mit látott a templomban, amikor az ostyát felajánlották, mint fentebb elhangzott. „‘Amit ott láttam, azt nem árulhatom el, de tudd meg, hogy a legnagyobb örömben voltam, és Isten csodálandó titkait láttam’ ”.

Erzsébetet a környezete, sőt gyóntatója, Marburgi Konrád is már életében szentként tisztelte. Konrád súlyosan megbetegedett. Magához kérette Erzsébetet, és végrendelkezni akart neki. Bár erre külsőleg semmiből sem lehetett következtetni, a

neves prédikátornál jóval fiatalabb Erzsébet megjósolta neki, hogy ő előbb fog meghalni, mint Konrád. Ez be is következett. Konrád egyébként hihetetlen buzgalommal és energiával látott neki a szentté avatási eljárás megindításának.

A felravatalozott Erzsébet ruhájából, körméből, hajából sőt – Uram bocsá! – a mellbimbójából is levágtak, hogy ereklyeként hazavigyék. Alighogy eltemették, sírjánál megkezdődtek a csodás gyógyulások, amelyekről nagyszámú feljegyzés készült.

Dr. Albert Huyskens 1908-ban kiadott latin nyelvű forrásgyűjteményében 130 csodás gyógyulás részletesebb leírását közli. Az ő forrása még nem csoportosította a csodákat betegségfajták szerint. Pray György már betegségek szerint csoportosítva nyomtatta ki a Szentszék által jóváhagyott, elfogadott csodákat. Ez a gyűjtemény különben

„meg van toldva” egy, az esztergomi egyházmegyéből származó leány csodájával.

A Huyskens-féle gyűjteményben szerepel egy csodaleírás, amely irodalmi vonatkozása miatt érdekes. Egy, a látását visszanyert asszony arról számol be, hogy Marburgba vezető útján zarándokokat hallott németül énekelni Erzsébet és Lajos őrgróf szomorú búcsújáról. 1450 tájáról fennmaradt egy ilyen tárgyú „ballada”, melynek magyar fordítása részletes ismertetéssel a Távlatok c. folyóirat 1997. októberi számában megjelent. A német szíveket már Szt. Erzsébet korában ez a búcsú erősen megrendíthette. Valószínű, hogy a 13. sz. hetvenes, nyolcvanas éveiben is közszájon forogtak költemények német vagy latin nyelven. Mi indíthatta volna különben Theodoricus Thuringust arra, hogy prózában írt legendájában a végső búcsú leírásához érve versbe lendüljön:

*Eztán minden otlévőtől
szomorúan elbucsúzva,
gyermekeit s feleségét
két öccsére reábizta.*

*Édesanyját csókjaival,
hű fiúként elhalmozta,
kihez szíve fájdalmában
szólni úgysem igen tudna.*

*Ott a lelkek megmozdultak,
ott a szívek megremegtek,
megcsókolták volna egymást,
de a tömeg nem engedte.*

*Anya fiát, nő a férjét
húzta-vonta mind magához,
fogva tartva, nem eresztve
egyiket a másikához.*

*Barátok a katonákkal
összenyomva, megszorítva
nagy kavargás tört ki ottan,
tömeg tartja őket fogva.*

*Kedveseik sírtak, ríttak,
a zavargás soká tartott
azok közt, kik összejöttek,
hogy megvívják a szent harcot.*

*Mind nemes és tisztos férfi,
türing³ és szász nemzetekből,
látva őket eltávozni
könny fakadt ott minden szemből.³*

Ez az írás a Magyar Máltai Rend Akadémiáján 1997 novemberében elhangzott előadás átdolgozott változata. A benne idézett 13. szi. írások zöme eddig csak latin nyelven volt hozzáférhető. A sárospataki Árpád-házi Szt. Erzsébet Történelmi Társaság kezdeményezésére és jelentős önzet-

len munkája eredményeként ezeket az írásokat – ideértve a Szt. Erzsébet sírjánál végbement és szentté nyilvánítása ügyében feljegyzett 130 csodát – a magyar olvasó-közönség rövidesen anyanyelvén is olvashatja.

³ Az idézett legenda IV. könyvének 4. fejezetéből. A fordítás nem követi pontosan az eredeti ritmikus-rímes prózát.